

Mikołaj Krasnodębski

"Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka", Tomasz Stępień,
Warszawa 2003 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 41/1, 177-181

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pomimo pewnych braków książka Marka Łagosza jest godna polecenia jako lektura nie tylko dla tych, których interesują kwestie metodologiczne wykazywania istnienia bytów. Zawarte w niej rozważania mogą wnieść inspiracje także dla badających szereg innych kwestii z zakresu ontologii.

Katarzyna Kornacka

Tomasz Stępień, *Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Seria: Podręczniki, Warszawa 2003, ss. 149.

Książka Tomasza Stępnia zatytułowana *Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka* jest zapewne jednym z najlepszych opracowań filozofii człowieka w ostatnich latach. Stanowi uzupełnienie takich fundamentalnych dzieł, jak *Ja-człowiek* M. A. Krąpca i *Człowiek i jego relacje* M. Gogacza.

T. Stępień w swoim podręczniku wychodzi poza schemat tradycyjnych podręczników z antropologii tomistycznej, w których dominuje werbalizm i kompilacjonizm oraz „klasyczny” podział referowanego materiału. W podręcznikach tych niejednokrotnie przypisuje się Doktorowi Anielskiemu poglądy wykraczające poza jego system filozoficzny lub utożsamia się jego antropologię z wykładem *De anima* Arystotelesa. Autor *Podstaw tomistycznego rozumienia człowieka* opiera się wprost na łacińskich tekstach Tomasza z Akwinu i przyjmuje taki układ omawianych zagadnień, jaki wynika z *Summa Theologiae* Akwinaty. Dlatego Stępień pisze, że „nie powstała jeszcze praca, która starałaby się podjąć myśli św. Tomasza z Akwinu z zachowaniem takiego właśnie układu, który wydaje się być spójną propozycją odkrywania tego, co człowieka stanowi” (s. 10). To właśnie stanowi *novum* pracy.

T. Stępień w swojej książce odwołuje się do sposobu interpretacji filozofii Tomasza wypracowanej w szkole tomizmu konsekwentnego M. Gogacza. Zaznacza pochodzenie referowanych przez siebie tez. Pozwala to czytelnikowi na ocenę ich zasadności oraz nie narzuca arbitralnego rozumienia antropologii św. Tomasza. Szczegól-

nie cenne wydaje się „oddzielenie” samych tekstów Doktora Anielskiego od współczesnych komentarzy. Oznacza to, że Stępień wychodzi poza pewną tradycję wypracowaną w szkole tomizmu konsekwentnego. Słuszna, więc wydaje się uwaga A. Andrzejuka, który pisze, że książka T. Stępnia jest doprecyzowaniem antropologii tomizmu konsekwentnego M. Gogacza (*Przedmowa*, s. 5).

W tym celu Stępień sięga nie tylko do filozofii, ale także do tekstów teologicznych, w których Tomasz wykląda filozofię człowieka. Akwinata bowiem przy kwestiach dotyczących Trójcy Świętej, natury Jezusa Chrystusa, wykląda zagadnienia antropologiczne (np. natura, osoba), gdyż są one konieczne dla przeprowadzenia wnikliwej analizy teologicznej.

Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka zasadniczo dzieli się na dwie części: na ujęcie strukturalne i na ujęcie genetyczne człowieka. W strukturalnym ujęciu człowieka, znajdują się następujące zagadnienia: pryncypia bytowe stanowiące człowieka; wzajemne odniesienia duszy do ciała; filozoficzne ujęcie ciała ludzkiego; człowiek jako osoba; władze poznawcze i pożądarkowe człowieka. W ujęciu genetycznym zaś rozważa się aporie przyczyn celowych i problem śmierci. Tu Stępień doprecyzowuje wypracowaną przez M. Gogacza koncepcję aniołów jako przyczyn celowych dusz ludzkich. Według Stępnia anioł nie tworzy duszy ludzkiej, gdyż nie jest przyczyną sprawczą, ale bierze udział w jej kształtowaniu (s. 98-99). Strukturalne i genetyczne ujęcie człowieka ubogaca temat sprawności intelektu i woli oraz teorię wspólnot (rodzina, naród, społeczeństwo, państwo). Książkę otwiera wprowadzenie na temat filozoficznych wizji człowieka. T. Stępień streszcza założenia starożytnego i nowożytnego materializmu i idealistyczną antropologię Platona, Plotyna, Augustyna i Kartezjusza (s. 17-19). Trafne wydaje się porównanie i zestawianie stanowisk materializmu greckiego i nowożytnego. Zgodnie ze scholastycznym zwyczajem autor wysuwa zarzuty skierowane przeciwko materialistycznym i idealistycznym koncepcjom człowieka. *Wprowadzenie* jest przeznaczone dla adeptów filozofii, stąd można wysunąć zastrzeżenie, dlaczego Autor przy referowaniu antropologii nowożytnej ogranicza się jedynie do stanowiska Kartezjusza. Zapewne pracę ubogaciłby krótki przegląd stanowisk Kanta, Hegla czy autorów współczesnych. Podkreśliłoby to doniosłość i aktualność wielu paradygmatów głoszonych w filozofii człowieka Doktora Anielskiego.

Stępień konsekwentnie przestrzega terminologii Tomasza. Od różnia następujące terminy: intelekt, rozum, umysł. I tak: „intelekt – oznacza najczęściej intelekt możliwościowy, niekiedy wraz z intelektem czynnym, jako władze umożliwiające człowiekowi poznanie intelektualne, stanowiące o intelektualnym charakterze ludzkiej duszy. Rozum – intelekt czynny w działaniu współpracujący z intelektem możliwościowym i zmysłem osądu w tworzeniu prostych ujęć, rozumowaniu i wydawaniu ocen. Umysł – intelekt możliwościowy, czynny i wola opisywane w dążeniach człowieka” (s. 66).

Tomasz Stępień wykracza w ten sposób poza terminologię Kartezjusza, który utożsamia ze sobą powyższe terminy, umieszczając je w *res cogitans*¹. Należy dodać, że to „uproszczenie” Descartesa zadomowiło się nawet w tomizmie. Jest to widoczne chociażby u S. Swieżawskiego w jego tłumaczeniu *Traktatu o człowieku* i w *Komentarzu do „Summa Theologiae”*, w których zamiennie posługuje się tymi terminami (s. 65).

Kolejnym *novum* podręcznika jest zaprezentowanie „procesu podejmowania decyzji jako przykładu jedności władz człowieka” (s. 90-94), w którym Autor uzupełnia schemat podejmowania decyzji opracowany przez J. Woronieckiego w *Katolickiej etyce wychowawczej* i A. Andrzejuka w *Człowiek i decyzja*. T. Stępień zaznacza, że terminologia opisująca etapy decyzyjne nie pochodzi bezpośrednio z tekstów Tomasza, lecz została ukuta w szkole tomizmu tradycyjnego. Podejmuje się żmudnej pracy odnalezienia u Tomasza podstaw tej terminologii i opatrzenia jej stosownymi przypisami z *Summa Theologiae*.

Na uwagę zasługuje także wskazanie, że do poznania wyraźnego odwołuje się fenomenologia badająca przebieg procesu poznawczego człowieka (s. 89), oraz wyróżnienie trzech sposobów na określenie istoty bytu: *subsystemji*, *quidditas* i natury (s. 28), i teoria osoby (s. 41-47).

Niektóre kwestie podjęte w książce mogą być przedmiotem polemiki. Do najważniejszych można zaliczyć zagadnienie *commensu-*

---

¹ Por. Kartezjusz, *Medytacje o pierwszej filozofii*, tłum. M. i K. Ajdukiewiczowie, Kęty 2001, 50: „Teraz przyjmuje tylko to, co jest koniecznie prawdziwe; jest więc, dokładnie mówiąc, tylko rzeczą myślącą [świadomą – przyp. red.], to znaczy umysłem (*mens*), bądź duchem (*animus*), bądź rozumem (*ratio*), wszystko wyrazi o nie znanym mi dawniej znaczeniu”.

ratio animae ad hoc corpus. Stępień podejmuje ten temat w podrozdziale pod tytułem: *Wzajemne odniesienie duszy i ciała* (s. 29-35). Nie odpowiada jednak na pytania, które wynikają z substancjalnego zjednoczenia duszy i ciała u Tomasza. Najważniejsze z nich to:

- 1) co jest powodem *commensuratio*?
- 2) jaki czynnik bytowy jednostkuje duszę człowieka?

Tomasz z Akwinu w 76 kwestii *Traktatu o człowieku* zarysowuje odpowiedź na pierwsze pytanie, wskazując na intelekt możnościowy. Z kolei odpowiedź na drugie pytanie Akwinata rozważa m.in. w *Kwestiach dyskutowanych o duszy*. T. Stępień opracowuje te teksty, stąd można postawić kolejne pytania: dlaczego nie podejmuje tych zagadnień i dlaczego w tej kwestii jest tak niezmiernie oszczędny, niczym sam Mistrz – Tomasz z Akwinu? Szkoda, że Autor nie odwołał się i nie skonfrontował stanowisk tomistów polskich (S. Swieżawski, M. A. Krąpiec, M. Gogacz, W. Mering) i europejskich (E. Gilson, E. L. Mascall), którzy od wielu lat toczą spór choćby o to, co jest zasadą jednostkowania. S. Swieżawski w swojej pracy habilitacyjnej pt. *Centralne zagadnienie tomistycznej nauki o duszy (Commensuratio animae ad hoc corpus)* – do której odwołuje się Autor – pisze, że zagadnienie duszy i ciała stanowi punkt kulminacyjny antropologii św. Tomasza. Według S. Swieżawskiego i M. A. Krąpca zasadą jednostkującą jest materia. E. Gilson wskazuje zaś, że w bycie są dwie równorzędne zasady jednostkujące: forma i materia. Z kolei M. Gogacz mówi o dwóch czynnikach jednostkujących: możność konieczną, która pozostaje w duszy po śmierci. Natomiast drugi to możność niekonieczna, którą dusza traci wraz ze śmiercią. Twórca tomizmu konsekwentnego przyjmuje odrębną zasadę jednostkowania dla duszy i odrębną zasadę jednostkowania dla całego *compositum*. Przyczyną jednostkującej duszę jest intelekt możnościowy, zaś ciało wnosi w duszę szczególność, czyli uszczegóławia².

Ponadto wydaje się, że w wielu miejscach, w których Stępień odwołuje się do podręcznika z historii filozofii greckiej G. Realego, bardziej pożądanym byłby przypis do tekstu źródłowego, np. Arystotelesa (s. 109, przyp. 24), co nie oznacza, że tych odniesień w książ-

² Zagadnienie to rozwijam w książce pt.: *Dusza i ciało. Zagadnienie zjednoczenia duszy i ciała w wybranych tekstach Tomasza z Akwinu oraz w filozofii tomistycznej*, Warszawa 2004.

ce nie ma. W sposób niewystarczający omówione jest zagadnienie szczęścia i kontemplacji. Brakuje też odniesienia do antropologicznego dorobku K. Wojtyły, chociażby przy omawianiu rodziny (np. s. 128, przyp. 36), gdzie można powołać się na *Miłość i odpowiedzialność*.

Podręcznik T. Stępnia jest napisany w sposób przejrzysty i klarowny. Przez to jest zrozumiały dla studenta bez przygotowania filozoficznego oraz może stanowić pomoc dla wytrawnych badaczy antropologii św. Tomasza z Akwinu. Fachowo opracowane teksty źródłowe Akwinaty i rzetelna aparatura bibliograficzna pozwala na bezpośredni dostęp do literatury filozoficznej z tej dziedziny. Książkę ubogacają także rysunki i schematy, które w podręczniku Stępnia pełnią taką rolę, jaką w dramatach starożytnych pełnił chór – streszczał treść dzieła oraz powodował rozwój fabuły. Na zakończenie należy stwierdzić, że tytuł pracy – *Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka* jawi się jako zbyt skromny, gdy uwzględni się badawcze i dydaktyczne walory publikacji.

Mikołaj Krasnodębski

Danuta Ślęczek-Czakon *Problem wartości i jakości życia w sporach bioetycznych*, Wyd. UŚ, Katowice 2004, ss. 261.

Danuta Ślęczek-Czakon od lat zajmuje się problematyką bioetyczną. Jest ona autorką pracy *Poglądy etyczne Marii Ossowskiej*, wydanej w Mysłowicach w 2002 r oraz kilku artykułów. Związana jest z ośrodkiem filozoficznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Recenzowana książka została wydana w jej macierzystej uczelni.

Jest to pozycja bardzo ważna, gdyż dotyczy problematyki delikatnej, wokół której narosło wiele kontrowersji głównie natury światopoglądowej, o silnym wydźwięku emocjonalnym. Dlatego też już cel, jaki stawia sobie Autorka, czyli „ukazanie przez analizę najważniejszych sporów, relacji między pojmowaniem wartości i jakości życia oraz wskazanie, na ile poglądy te są podstawą rozstrzygnięć bioetycznych” (s. 10), zasługuje na pozytywną ocenę